

**НАРОДНАЯ МЕДЫЦЫНА СТАРАВЕРАЎ ПАДЗВІННЯ
(НА АСНОВЕ МАТЭРЫЯЛАЎ ПАЛЯВЫХ ЭТНАГРАФІЧНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ)**

Ул.Я. АЎСЕЙЧЫК
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)

На аснове палявых этнаграфічных даследаванняў разглядаецца народная медыцына рускіх старавераў Беларускага Падзвіння. Прыходзім да высновы, што сярод старавераў Падзвіння яшчэ і сёння досыць шырока распаўсюджаны некаторыя традыцыйныя сродкі і спосабы лячэння. У першую чаргу гэта датычыць лячэння так званых «народных» хвароб («рожа», «упуд», «зглаз», «валаснік»), з якімі, як лічыцца, не можа справіцца афіцыйная медыцына.

Сярод усіх элементаў традыцыйнай культуры асаблівае месца займае народная медыцына, якая не згубіла сваёй актуальнасці і ў наш час. У этналагічнай навуцы пад народнай медыцынай разумеюць «сукупнасць эмпірычна набытых народамі ведаў пра гаючыя сродкі, лекавыя травы і гігіенічныя навывы, а таксама іх практычнае выкарыстанне для зберажэння здароўя, папярэджання і лячэння хвароб» [1, с. 344]. У адрозненні ад медыцыны сучаснага індустрыяльнага (постіндустрыяльнага) грамадства народная медыцына вызначаецца адсутнасцю спецыяльных устаноў, а прыёмы дыягностыкі і лекавання хвароб у традыцыйным грамадстве характарызуюцца сімбіёзам рацыянальнага вопыту, набытага эмпірычным шляхам, з рэлігійна-магічнымі дзеяннямі і абрадамі, што вынікала з асаблівасцяў міфапаэтычнай свядомасці. Таму адной з важных адметнасцяў народнага лекавання было выкарыстанне сімвалічных (магічных) спосабаў.

Народная медыцына – гэта не толькі асобная частка традыцыйнай культуры, але і адна з формаў інтэрпрэтацыі свету. Такім чынам, рэканструючы гэту вобласць духоўнай культуры, мы робім больш адуоўленай агульную карціну свету, што дазваляе больш якасна і поўна характарызаваць іншыя элементы традыцыйнай культуры. Таму даследаваць гісторыю і культуру пэўнага этнасу ці этнічнай групы, а ў нашым выпадку старавераў Падзвіння, немагчыма без аналізу гэтага элемента традыцыйнай культуры.

Народныя спосабы і сродкі лячэння ў жыцці старавераў адпярывала важную ролю яшчэ ў другой палове ХХ стагоддзя, пра што сведчаць палявыя этнаграфічныя матэрыялы. Такое шырокае выкарыстанне народных сродкаў лячэння ў стараверскім грамадстве тлумачыцца не толькі малой колькасцю ўрачоў і медыцынскіх устаноў, але і іх ізаліраваным і адасобленым ад знешняга свету ладам жыцця. Нежданне мець зносіны з іншаверцамі і па магчымасці менш судакранацца з «антыхрыстамым» светам доўгі час не дазваляла стараверам звяртацца за дапамогай да ўрачоў. Гэта зрабіла народную медыцыну старавераў яшчэ больш унікальнай і каларытнай. Па гэтай прычыне ў ёй аж да нашага часу захавалася шмат архаічных рысаў.

Народная медыцына ўключае не толькі веды пра сродкі і спосабы лячэння і папярэджанне хвароб, але і веды адносна саміх хвароб. Ва ўмовах традыцыйнага грамадства адной з важных асаблівасцяў быў падзел усіх хвароб на «натуральныя» (якія абапіраюцца на натуральныя падставы, маюць пад сабой жыццёвыя, натуральныя выпадкі) – тыя, што могуць лячыцца дактарамі і на «звышнатуральныя» (прычынай якой маглі стаць дзеянні звышнатуральных варажых сілаў ці чалавека) – тыя, якія дактары не лечыць [2, с. 19, с. 20]. Падобныя ўяўленні сярод старавераў Падзвіння захаваліся і да нашага часу: «Ёсць балежныя, а ёсць народныя, дык усякія. Бываюць чалавек балеіт, а хто знаіць, я ж ні знаю, какая ў яго балежны. А можа яна врачэбная. Тока рожа, упуд лечыцца»¹.

Такое размежаванне хвароб і выдзяленне тых, што не лечыць урачы, ірадуіледжвала існаванне і спецыялістаў, якія ў першую чаргу займаліся іх лячэннем – *знахароў*. З аналізу палявога этнаграфічнага матэрыялу можна меркаваць, што знахарскія практыкі былі і застаюцца досыць распаўсюджанымі сярод стараверскага насельніцтва Падзвіння. Такой сітуацыі, акрамя прыведзеных вышэй прычын, у невялікай ступені паспрыяў той факт, што духоўныя настаўнікі старавераў не забаранялі гэтую дзейнасць (у адрозненні ад праваслаўных і каталіцкіх святароў): «Наш духоўны настаўцель, еслі знал што в абшчыне маюцца знахары, то толька добра пра іх гаварыў» [4, с. 31].

Пераважная большасць знахароў з ліку старавераў Падзвіння, што вынікае з палявых этнаграфічных даследаванняў, з'яўляюцца «навучанымі», г. зн. атрымалі свае здольнасці і веды ад некага. Так, вядомы браслаўскі знахар Меркур'сў Іларыён Іларыёнавіч атрымаў свае веды ад маці стараверкі [4, с. 32]. А Аляксеева Галіна Дзянісаўна пераняла веды і здольнасці ад свайго свёкра: «А Вам эта адкуль дасталась? Свёкр знал. Ён ужо тожа не гаварыў, толька две неделі пажыл і тада гаварыў, што вазьмі, перапішы. Я гавару дачка ж ёсць, дачке можа аддай. Ну яна ня любіць этава»².

Сярод старавераў Падзвіння падчас этнаграфічных экспедыцый не заўважана нейкіх абмежаванняў адносна таго, хто можа быць знахарам. Найбольш распаўсюджаным з'яўляецца меркаванне, што да-

¹ Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенько Т. ад Пазняковай Ф., в. Каралёва Шаркаўшчынскага раёна.

² Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенько Т. ад Аляксеевай Г.Д., 1929 г. нар., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

памагаць людзям можа кожны, але толькі пасля спецыяльнага навучання: «Кажды моет, ну так там жа нада ўчыцца»¹. Але веданне толькі самой замовы не гарантавала поспех у лячэнні: «Вот я вам скажу. Есць такія людзі, што яны знають. Вот у нас там есць, у Кукаўке, там Аксана такая. Яна малая. Ну яна папала эту кніжку, можа гдзе купіла. Но загаварыць ня можыць, нет сілы ў яе такой. Ну вот яна пра-чытаць так, ну чалавеку не памагайт. Я гавару, у цябе ж ёсць эта кніжка, чыво ты прыходзіш? Ну ні памагайт. І патом другая ей тожа. Эта нада на чалавека, каторый можыт проста энергіяй, я ні знаю»².

Мощныя знахары, згодна ўяўленням старавераў Падзвіння, маглі дапамагаць нават на значнай адлегласці: «Я ні знала, што я магу загаварываць за глаза. Вот, напрымер, я тут загаварываю, а нехта ў Мінске ці ў Віцебске. Ну вот, у нас у Мінске вучыўся малец. І тожа была ў яго рожа. Вечарам прыйшоў бацька. А нада да захада сонца загаварываць. І он гаворыт, а я ні знаю што дзелаць. Баліць нага ў евонага сына, ён ужо с кастылямі ходзіць, знаіць што рожа там, но людзі ні знаюць как загаварыць яго. А я гавару, што ўжо сонца зашло, я свінням давала ў хляву якраз. Ну і гавару, папробую, загаварю на этат вецер. Ну, стала загаварываць, ён ужо пайшоў, ужо сонца зайшло, стала загаварываць на ўліцы. Ну я ні знаю. Думаю: ну вот эта было вечарам, а тады ўжо ўтрам буду загаварываць. Утрам устаю загаварываць, загаварыла. Ну і вечарам мне ешчэ нада загаварыць. А в абед прыхажу, а вот такая бальная, как есць банкі, канфет стаіць. Хто паставіт і чыво стаіць? Аж эта прышла ягоная матка і яна кароў даіла і паставіла. І гаворыць: «Ай, Галячка, ужо ні нада, ужо яму, ён ужо сідзел на крыльцэ, нага балела, как та ж стала». Нада ў канцы загавара пафукаць і тры раза плюнуць чэраз левае плячо. А, гаворыт, в эта врэмя как я фукала, па ім вецер пайшоў, ён у Мінске. Вот эта первый раз был, вылечылся. А патом дзевачка з Лужок, і яна в Гродне, на заочна ўчылася, здавала экзамены там. І тожа ей так случылася, і тожа памагло. Два раза. Дык я знаю, што магу за глаза загаварываць»³.

Важным сродкам для лячэння захворванняў у арсенале знахара з'яўляецца *замова* («загаворы», «малітвы», «малітвы», «сціхі»). Замова з'яўляецца не простым наборам слоў, а вельмі важным сродкам магічнага ўздзеяння, магічнай формулай. Таму адносна яе выкарыстання і перадачы існавала шмат розных рэгламентацый і забаронаў. Так, сярод стараверскага насельніцтва існавала меркаванне, што нельга прамаўляць замову пабочнаму чалавеку. Гэта магло прывесці да страты сваіх здольнасцяў: «А вот вы не рассказываете саму замову? Ну, не. А чаму? Ну, ні памагайт. Патом ні будзіт памагаць, еслі каму раскажыце? Да»⁴. «Еслі ты перадал свой загавар, то ўжо ты не далжон упатребляць. Еслі свой загавар перадал, то ўжо ты далжон не работаць»⁵. «Не, я не магу расказаць. Нічога эта я не магу вам пра эта... Патаму што мне нада ішчо ўнукаў, праўнукаў. Дзелаю сама ваду»⁶. Таму, нават, каб навучыцца гэтай справе перадавалі толькі перапісаныя замовы: «Мая дочынька сільна ўпугу баялася, і я трыццаць кіламетраў атсюды хадзіла. Туда пашла, такой был дзядуля. І дзядуля сам мне не перадал, а напісал тока ў запіску. Сам не перадал, не гаваріл, а напісал і малітвы нада, какое ўсё. Эта я спісала ўсё, прынясла дамоў»⁷. Існуе меркаванне, што перадаваць веды можна толькі калі і табе перадаюць нейкія пэўныя веды: «Дык вот еслі даеш адзін аднаму, а другой табе даёт, то эта можна»⁸. Што ж датычыцца асобаў, якім перадаюцца знахарскія веды, то ў цяперашні час сярод старавераў Падзвіння не назіраецца такой прыныповасці і строгай рэгламентацыі: «А каму вот перадаюць сваі знанія? Старшым, младшым? Всё равно»⁹. Аднак і сёння сустракаецца меркаванне, што нельга перадаваць веды старэйшаму за сябе чалавеку: «А перадаецца любому чалавеку? Малодшаму, старшаму нільзя сібя»¹⁰.

Замоўны рытуал патрабуе выканання шэрагу абавязковых працэдур. Перад замовай неабходна прамовіць спецыяльную малітву. Сярод старавераў Падзвіння сустракаецца такі яе варыянт: «Господи Исуси Христе сыне Енинародного без начального твоего отца. Ты рикал Прочистыми устами твоими. Яко без миня не можете творити ничтоже. Господи мой господи вераю обем в душе моей. И сердце табою радчёного. Пропадаю твоей благодсти. помоги мне грешной ене дел мною начинаемое о небе совершица. Аминь. Аминь, Аминь» [5¹¹]. Сама замова можа прамаўляцца на балючае месца (часцей за ўсё пры «рожы»), ваду, соль, хлеб, муку, крухмал. Пры розных варыянтах замаўлення замова застаецца адной і той жа: «Есць людзі і на соль [замаўляюць – А.У.], а как загаварываюць рожу, на крухмал ілі на муку. Таксама адзінаквы

¹ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Басакавай П.Е., 1930 г. нар., в. Яўцерышкі Міёрскага раёна.

² Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенько Т. ад Аляксеевай Г.Д., 1929 г. нар., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

³ Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенько Т. ад Аляксеевай Г.Д., 1929 г. нар., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

⁴ Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенько Т. ад Аляксеевай Г.Д., 1929 г. нар., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

⁵ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Гаўрылавай Т.Е., 1938 г. нар., в. Яўцерышкі Міёрскага раёна.

⁶ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Басакавай П.Е., 1930 г. нар., в. Яўцерышкі Міёрскага раёна.

⁷ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Басакавай П.Е., 1930 г. нар., в. Яўцерышкі Міёрскага раёна.

⁸ Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенько Т. ад Аляксеевай Г.Д., 1929 г. нар., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

⁹ Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенько Т. ад Аляксеевай Г.Д., 1929 г. нар., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

¹⁰ Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенько Т. ад Пазняковай Ф., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

¹¹ Тэкст прыводзіцца ў адпаведнасці з арыгіналам з захаваннем усіх яго асаблівасцяў.

заговор»¹. У працэсе замаўлення важным быў час, калі адбываўся рытуал: «А вот падучую балеэнь [эпілепсію – А.У.] лечыл толькі на ісход месяца»². «А нада да захата сонца загаварываць [рожу – А.У.]»³.

Адной з самых цяжкіх хвароб стараверамі лічылася «рожа». Рожа праяўляецца ў выглядзе пухліны: «Апухніт усё. Во раз на ліцу была, мыцца вадой нільзя было. А я памылася – глыбы все аслеплі»⁴. Як лічылася, прычынамі рожи могуць быць розныя: «А рожа ад чаго можыць быць?» «Ана раздуіт ні с чава. С ветра моет быць яна, эта рожа... Ну тожа, спужаешся, і с ветру бывает, і с прастуды, гдзе с-за ўгла хваціт»⁵. Згодна народнаму перакананню, рожу могуць вылечыць толькі знахары. Стараверскае насельніцтва даволі скептычна ставіцца да магчымасці вылечвання гэтага захворвання афіцыйнай медыцынай: «Врачи тока рэжут тады. Можжэ ж памогят как яны, дык тамака моет сгніць»⁶. Стараверам Падзвіння вядома дванаццаць відаў «рож». Як лічылася, толькі веданне ўсіх іх гарантуе поспех пры лячэнні: «А колька рож бываіт? «Двінац-цаць» [далей інфарматар пералічыў толькі адзінаццаць відаў]. «А какія ані?» «Вот ана калдуніха, скуліха, падгубная, падзубная, ліцавая, патом ручная, нажная, патом касцяная, калючая, балючая, жгучая... Некаторыя знають чатыры рожи. Так вот еслі пападзёт на эці чатыры рожи, так эта паможыт, а еслі нет. Нада двінаццаць»⁷. Лячылі рожу спецыяльнай замовай. Замоўны рытуал патрабуе трохразовага паўтарэння ў адпаведныя моманты часу: «Рожу загаварывають тры раза но па дзевяць раз. Первы раз дзевяць, напрымерн вот утрам і вечарам, і на заўтра ўтрам. Ілі вечарам, утрам і апяць вечарам»⁸.

Адметнае месца ў знахарскай практыцы старавераў Падзвіння займала лячэнне «упуду» і «сглазу». Спецыфіка гэтых «хвароб» праяўляецца ў тым, што афіцыйнай медыцынай яны не дыягназуюцца, а таму і не лечацца: «А што врачи с упуду? Яны нічога с упуду ні памагають»⁹. Згодна з народнымі ўяўленнямі, «упуд» і «сглаз» могуць прывесці да дрэнных наступстваў – цяжкага захворвання і нават смерці: «С упуду цяжкая балеэнь прыключачеца»¹⁰. «С упуду ўсякая балеэнь, с удару. Вот с чаго ракі [рак (хвароба) – А.У.], вот эта с упуду, еслі спужаішся. Абізацельна могіт, ежэлі ня вылечыш этай вадой». «А эта можыць быць любая балеэнь с упуду?» «Да, любая балеэнь»¹¹.

Яшчэ адной «народнай» хваробай з'яўляецца «валаснік» (гноены нарыў на пальцах, прычынай якога лічылася пранікненне ў палец «воласа»). Для лячэння «валасніка», акрамя замоўнай практыкі, выкарыстоўвалі і фітатэрапію: «Валаснік. Да, эта травы валасніку памагають какія-та, загаворы. Загаварывае валаснік, знаіш хто, Яўменіява матка, Фядосія валаснік загаварывала. У мяне палец выбалеўшы. Врачы хацелі палец атрэзаць мне. І я ня дала атрэзаць ім... Рабёнак спаў у хаце, а я пад сцяной шэсць нядзель гвалту і гвалту крычала. Пайшоў малец к этай Фядосіі і загаварыл, прынёс мне травы. Спарыла травы і стала к пальцу прыкладаць. І палец не атрэзаіт»¹².

Вельмі цяжкай хваробай, лячэннем якой займаліся толькі вельмі моцныя знахары, з'яўляецца «падучая» (эпілепія). Яе лячэнне прадугледжвае вельмі складаны рытуал: «Ну эта сціхамі [замовамі – А.У.] ні атдзелаешся. Ён спецыяльна дзелаў сціх сціхамі гаварыл. Вот чалавека бярот, он кладзёт бальнога вот так на шубу. Тады цягнуць яго, загаварывають у галавы і нагах. І тады цягнуць да дзвэрэй, рост атмяраюць так во ножыкам. І тады во шэпчут там і забіват какіе-та колікі асінавыя. Эта падучая балеэнь, нада очэнь многа знаць»¹³.

Адной з захворванняў стараверамі лічылася п'янства. Нягледзячы на той факт, што большасць старавераў Падзвіння вызначалася рэгламентаваным спажываннем алкаголю, і ў гэтым плане яны больш выгодна выглядалі, чым мясцовае беларускае насельніцтва [6, с. 24; 8, с. 204], усё ж празмернае ўжыванне алкагольных напояў назіралася і ў іх асяродку [7, с. 286]. Для лячэння п'янства выкарыстоўваліся спецыяльныя лекавыя сродкі, прыгатаваныя якіх спалучалася з прамаўленнем адпаведнай замовы. Так, для лекавання гэтай хваробы маглі выкарыстоўваць настой вады на вяроўках, якія былі завязаны на нагах у пакойніка: «Те веровки каторыя были завязаны на ногах у мужчыны покойника сполосните в воде и наговорите эту воду дайте пьющему мужчине. Читают так: Как покойник (имя мертвого) не пьет, так бы и раб Божий (имя) не пил. Аминь» [5]. Існавалі і іншыя спосабы лячэння: «Живую рибину опустите в спиртное и сразу выпьете. Наговорив дайте выпить пьяницы. Как это рибина трепещица в водке, так бы

¹ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Гаўрылавай Т.Е., 1938 г. нар., в. Яўцерышкі Міёрскага раёна.

² Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенко Т. ад Пазняковай Ф., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

³ Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенко Т. ад Аляксеевай Г.Д., 1929 г. нар., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

⁴ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Трафімавай Е.М., 1928 г. нар., в. Ніўнікі Міёрскага раёна.

⁵ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Басакавай П.Е., 1930 г. нар., в. Яўцерышкі Міёрскага раёна.

⁶ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Басакавай П.Е., 1930 г. нар., в. Яўцерышкі Міёрскага раёна.

⁷ Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенко Т. ад Аляксеевай Г.Д., 1929 г. нар., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

⁸ Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенко Т. ад Аляксеевай Г.Д., 1929 г. нар., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

⁹ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Басакавай П.Е., 1930 г. нар., в. Яўцерышкі Міёрскага раёна.

¹⁰ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Гаўрылавай Т.Е., 1938 г. нар., в. Яўцерышкі Міёрскага раёна.

¹¹ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Басакавай П.Е., 1930 г. нар., в. Яўцерышкі Міёрскага раёна.

¹² Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Басакавай П.Е., 1930 г. нар., в. Яўцерышкі Міёрскага раёна.

¹³ Запісана ў 2008 г. Кавалёвай І. і Лупенко Т. ад Пазняковай Ф., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

дрончала душа у раба Божиего (имя) когда увидит водку. Аминь» [5]. Некаторыя са спосабаў лячэння гэтай хваробы былі строга суаднесены з пэўнымі часавымі прамежкамі: «Помоч такой беде можно 13 апреля. Возмите серий камешок из ручайка левой рукой несите его в дом молча и не оглядоваесь. Дома положите в холодное питьё и скажите. Как данный камень воды не пёт так и (имя) водки не запьёт. Аминь» [5].

Акрамя замоўнай практыкі для лячэння маглі выкарыстоўваць і іншыя сімвалічныя дзеянні. Так, лічылася, каб вылечыць «хохліч» (коклюш) трэба было некалькі разоў аб'ехаць з хворым вакол могілак: «Хохліч вылячалі – кругом магiлы вазiлі рабёнка. Тры разы нада была, iлi дзевяць раз кругом магiлак. I вот на каню вазiлi как-та да сонца. Ну хохлiч такая, што ён забiвал рабёнка кашлем»¹. Каб пазбавiцца ад «калтуна» (спляценне валасоў, што выклiкае боль у галаве), згодна народным уяўленням, нельга бы-ло карыстацца нажнiцамi цi нажом. У такім выпадку яго «адбiвалi» камнем: «На камнi атбiвалi, стрiчь ня можна. А палажыць на камень валасы балючыя i камнем другiм атбiваць. Ну што б нi ножыкам, нi нажнiям»².

Значную ролю ў народнай медыцыне старавераў Падзвiння адыгрывалi лекавыя сродкi раслiннага паходжаннiя. Пераважна яны выкарыстоўвалiся для лячэннiя прастудных захворваннiяў: «Прастынiш – эта нада лякарства, травы пiць, сабiрают»³. Найбольшай папулярнасцю карыстаюцца малiннiк, бруснiчнiк, зверабой, рамонак, шыпшына: «Ну, ат кашлю малiннiк там п'юць, алi ж не садавой, а палявой, куставой»⁴. «I малiннiк i бруснiчнiк ат кашлю, рамашка, зверабой, шыпоўнiк»⁵. Часам выкарыстоўвалi травы i для лячэннiя больш сур'езных захворваннiяў (пра лячэнне эпiлeпсii глядзi вышэй).

Народная медыцына з'яўлялася адной са сфер актыўнага мiжэтнiчнага ўзаемадзеяннiя рускiх старавераў i мясцовага беларускага насельнiцтва Падзвiння. Досыць пашыранай з'явай быў зварот беларускага праваслаўнага i каталiцкага насельнiцтва за дапамогай у лячэннi хвароб да знахароў-старавераў: «Вот былi такiя людзi, каторыя давалi вадy ат iспугу. Вот яна жыла вот в этай дзярэўнi. I ана давала гэту вадy с глазу, ат iспугу. I гэта яна памагала» «Яна стараверка?» «Ага, яна памагала» «А вот яна i праваслаўным памагала?» «Усем-усем, хто абрашчаўся ўсем, а как жа»⁶. Часам i стараверскае насельнiцтва звярталася за дапамогай да беларусаў: «Тады пашла, чалавек адзiн быў, ён памёр, загаварыл два раза i прашло... А рожу загаварываў мужчына баальшой такой, палячок⁷ такой»⁸.

Шырокае прымяненне стараверамi знахарскiх практык для лячэннiя розных захворваннiяў стымулявала распаўсюджванню сярод мясцовага беларускага насельнiцтва ўяўленнiяў аб iх чараўнiцкiх здольнасцях: «У нас падрабляюць цыганы i маскалi, ад iх можа шкоды многа быць» [4, с. 29]. «Ого, гэтыя маскалi, яны ўсе чаруюць, гэта ў iх ад чорта» [4, с. 32]. «Мая суседка пасварылася з адным стараверам, а людзi казалi, што ён умее чараваць i калi яна iшла да хаты, то падварнула нагу. Можа i ён падрабiў» [4, с. 31].

Пра моцныя чараўнiцкiя здольнасцi дэструктыўнага характару старавераў (асташоў⁹) ва ўяўленнях беларусаў Вiцебшчыны пiсалi яшчэ даследчык ХIХ стагоддзя Я. Баршчэўскi i С. Максiмаў [9, с. 146; 10, с. 446]. Аднак такiя ўяўленнi былi характэрныя ў адносінах тых старавераў, якiя займалiся адрознымi ад сельскай гаспадаркi заняткамi (лоўля рыбы). Акрамя таго, у прыгаданых выпадках чараўнiкамi выступаюць яшчэ i «прышлыя» («чужыя») стараверы, якiя ўжо толькi па гэтай прычыне i незалежна ад канфесiйнай прыналежнасцi могуць надзяляцца такiмi якасцямi. Што ж датычыць «мясцовых» («сваiх») старавераў, якiм ва ўмовах традыцыйнага грамадства хоць i прыпiсваюцца звышнатуральныя (магiчныя) здольнасцi, але характарызуюцца значна лепш i часта вядомыя як добрыя знахары, што дапамагаюць людзям: «Старавераў у нас лiчылi за добрых знахароў i калi каму што балела цi здаралася няшчасце, то за дапамогай не баялiся прыходзiць i да старавераў, хоць некаторыя i казалi што яны i шкодзця» [4, с. 31]. «Ну часам i казалi што пра маскалёў, але ад звiху i ад вужакаў яны лечаць добра» [4, с. 32].

Стараабраднiкi ў сваю чаргу прыпiсвалi чараўнiцкiя здольнасцi мясцоваму беларускаму насельнiцтву, найперш каталiкам: «Варожаць у нас наядобрае толькi каталiкi» [4, с. 32]. «Каталiкi хоць i дужа набожныя, але ўмеюць чараваць» [4, с. 32]. Але часам самi ж адзначалi, што аднаверцы куды больш абазнаныя ў гэтай сферы, чым мясцовае беларускае насельнiцтва: «Мая мамка гаворiла што в соседней абшчыне в Кiрiлiно жылi не хорашiе москалi, i онi часто подделывалi так, што в нашей деревне болела скотiна, так даже католiкi не колдовалi» [4, с. 30].

Такiм чынам, зыходзячы з матэрыялаў палявых этнаграфiчных даследаваннiяў, можна зрабiць выснову, што сярод старавераў Падзвiння яшчэ i сёння досыць шырока распаўсюджаны некаторыя «народныя» сродкi i спосабы лячэннiя. У першую чаргу гэта датычыць лячэннiя так званых «народных» хвароб («рожа»,

¹ Запiсана ў 2008 г. аўтарам ад Гаўрылавай Т.Е., 1938 г. нар., в. Яўцерышкi Мiёрскага раёна.

² Запiсана ў 2008 г. Кавалёвай I. i Лупенько Т. ад Аляксеевай Г.Д., 1929 г. нар., в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.

³ Запiсана ў 2008 г. аўтарам ад Трафiмавай Е.М., 1928 г. нар., в. Нiўнiкi Мiёрскага раёна.

⁴ Запiсана ў 2008 г. аўтарам ад Басакавай П.Е., 1930 г. нар., в. Яўцерышкi Мiёрскага раёна.

⁵ Запiсана ў 2008 г. аўтарам ад Гаўрылавай Т.Е., 1938 г. нар., в. Яўцерышкi Мiёрскага раёна.

⁶ Запiсана ў 2008 г. аўтарам ад Шкляровай I.А., 1930 г. нар., в. Нiўнiкi Мiёрскага раёна (каталiцкага веравызнаннiя).

⁷ Так стараверскае насельнiцтва называла мясцовых беларусаў, пераважна каталiцкага веравызнаннiя.

⁸ Запiсана ў 2008 г. аўтарам ад Трафiмавай Е.М., 1928 г. нар., в. Нiўнiкi Мiёрскага раёна.

⁹ Асташы – рускiя стараверы з Асташкаўскага павету Цвярскай губернi, што займалiся рыбалоўствам.

«упуд», «сгаз», «валаснік»), з якімі, як лічылася, ўрачы не могуць справіцца. Папулярнасць і запатрабаванасць элементаў народнай медыцыны ў жыцці сучаснага грамадства яскрава характарызуе той факт, што нават дыпламаваныя ўрачы не адмаўляюць некаторыя «народныя» метады лячэння, у тым ліку і замоўную практыку (!): «Мы к адной жаншчыне ездзілі ў Бяляне. Там такая, умярла даўно. Дзелала вадугу ат эпілепсіі. І вот ана гаварыт, ка мне прыехал врач с Браслава, усё запісал мой разгавор на магнітафон»¹.

ЛІТАРАТУРА

1. Мінько, Л. Народная медыцына / Л. Мінько // Этнаграфія Беларусі: энцыкл. – Мінск: БелСЭ, 1989. – С. 344 – 345.
2. Філіпенка, У.С. Анатамічна-фізіялагічныя ўяўленні, этыялогія, прафілактыка і дыягностыка хвароб у сістэме народнай медыцыны беларусаў Падзвіння / У.С. Філіпенка // Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып. 1. Народная медыцына беларусаў Падзвіння: у 2 ч. / склад. А.У. Лобач, У.С. Філіпенка. – Наваполацк: ПДУ, 2006. – Ч. 1. – С. 16 – 25.
3. Лобач, У.А. Народная медыцына беларусаў Падзвіння ў сучасным грамадстве / У.А. Лобач // Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып. 1. Народная медыцына беларусаў Падзвіння: у 2 ч. / склад. А.У. Лобач, У.С. Філіпенка. – Наваполацк: ПДУ, 2006. – Ч. 1. – С. 58 – 64.
4. Навічонак, Я.Л. Магічныя практыкі на Браслаўшчыне ў другой палове XIX – XX стст: гісторыка-параўнальны і структурна-семантычны аналіз / Я.Л. Навічонак. – Наваполацк: ПДУ, 2005. – 44 с.
5. Сшытак з замовамі, атрыманы ад Пазняковай Ф. (стараверкі), в. Каралева Шаркаўшчынскага раёна.
6. Горбачевский, И.Д. Лепельский уезд Витебской губернии / И.Д. Горбачевский. – Витебск. 1895. – 38 с.
7. Hedeman, O. Historija powiatu Brzawskiego / O. Hedeman. – Wilno. 1930. – 434 s.
8. Россия. Полное географическое описание нашего Отечества. – СПб., 1905. – Т. 9: Верхнее Поднепровье и Белоруссия. – 620 с.
9. Баршчэўскі, Я. Выбраныя творы / Я. Баршчэўскі. – Мінск: Беларус. кнігазбор, 1998. – 480 с.
10. Максимов, С.В. Белорусская Смоленщина с соседями / С.В. Максимов // Живописная Россия. Отечество наше в его зем., ист., плем., экон. и быт. значении: Литовское и Белорусское Полесье. – Минск: БелЭн., 1994. – С. 429 – 472. – (Репринт. воспроизв. изд. 1882 г.).

АРХІТЭКТУРНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ КУЛЬТАВАЙ ЗАБУДОВЫ ПОЛАЦКАГА БЕЛЬЧЫЦКАГА БАРЫСАГЛЕБСКАГА МАНАСТЫРА

Ю.А. АЎЧЫННІКАВА
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)

У артыкуле разглядаюцца архітэктурныя асаблівасці страчаных храмаў Бельчыцкага (Барысаглебскага) манастыра – адной з найбольш старажытных і вядомых аб'ектаў Полацкай зямлі. Чатыры манастырскія храмы: Барысаглебская царква, царква Св. Параскевы Пятніцы, Вялікі безназоўны сабор і храм-трыконх уяўлялі сабою комплекс унікальных помнікаў самабытнай Полацкай школы культуравага дойлідства XII – XIII стагоддзяў.

На пачатку XII стагоддзя ў Полацку трывала ўсталявалася хрысціянская рэлігійная традыцыя, распачаўся працэс інтэнсіўнай культура-будаўнічай творчасці, пошукаў якасна новых, мясцовых выяўленчых структур. Аб гэтым сведчыла не толькі значная для сярэднявечнага горада колькасць асобных мураваных цэркваў (дасягала пяці), але і наяўнасць буйных храмава-архітэктурных комплексаў – трох праваслаўных манастыроў [1, с. 76; 2, с. 156]. Сярод апошніх – Бельчыцкі Барысаглебскі мужчынскі манастыр.

Заснаваны ў XII стагоддзі, манастыр у імя Св. Барыса і Глеба на працягу амаль васьмі стагоддзяў з'яўляўся не толькі адным з важных цэнтраў палітычных і культурна-рэлігійных працэсаў гарадскога жыцця, але і выдатным узорам самабытнай архітэктурнай спадчыны Полацкай школы дойлідства.

Манастыр сінгэзаваў у сабе як богаслужбовую, духоўна-абрадавую дзейнасць манахаў і святарства, так і спецыфічную арганізацыю іх сацыяльна-эканамічнага жыцця, гаспадаркі, штодзённага побыту. Таму, з'яўляючыся часткай гарадскога забудовы, аб'ект уключала розныя па сваёй сутнасці архітэктурныя кампаненты: у першую чаргу комплекс культуравых пабудов, акрамя таго жылыя, гаспадарчыя, пабытовыя будынкі, прыродныя элементы і інш. Гэтыя аб'екты знаходзіліся ў функцыянальным і мастацкім адзінстве, стваралі непаўторную архітэктурна-рэлігійную і культурна-эстэтычную якасць.

¹ Запісана ў 2008 г. аўтарам ад Гаўрылавай Т.Е., 1938 г. нар., в. Яўцерышкі Міёрскага раёна.